

ПРОФЕСОР І СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО

*Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Пощезнуть всі перевертні й приبلуди,
І орди завойовників-заброд!*

*Ви, байстрюки катів оскраженілих,
Не забувайте, виродки, ніде:
Народ мій є! В його гарячих жилах
Козацька кров пульсує і гуде!*
(В. Симоненко)

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ПРОФЕСОРА В.Й. БОРИСЕНКА

ДИТИНСТВО ТА ЮНАЦЬКІ РОКИ В.Й. БОРИСЕНКА

Малою Батьківщиною Володимира Борисенка стало козацьке с. Федунка Гоголівського району Полтавської області. Село має давню історію й було виселком с. Тухи Яреськівської сотні Миргородського полку.

Саме у Тухах, а потім у Федунці мешкали його далекі предки по материнській лінії Власенки. Відомий на сьогодні представник по батьківській лінії Яків Борисенко походив з реєстрових козаків Канівського полку, а в 1638 р. був зафіксований в Ординації Війська Запорозького в якості отамана однієї з сотень Канівського полку. Борисенки брали участь у Національній революції 1648 р. та наступних воєнних діях на боці повсталих українців. Один з них у 1651 р. потрапив у полон до поляків і хоч в документах нічого не пишеться про його наступну долю, знаючи про ставлення поляків до повстанців, стверджуємо, що вона була незавидною. Представники родів як Борисенків, так і Власенків записані в кількох правобережних полках у Реєстрі Війська Запорозького (так тоді називалася Українська козацька держава. – Авт.). Але найімовірніше, що вони мешкали на території Канівського полку, відомого з 1625 р., та Білоцерківського, а потім після багатьох років війни наприкінці 70-х років XVII ст. разом з іншими переселенцями попали на Лівобережжя на територію Миргородського полку в Яреськівську сотню.

Рід ювіляра по материнській лінії мав у XVIII ст. значкового товариша Василя Власенка, згаданого під 1723 р., нащадки якого аж до початку XX ст., живучи у Федунці, займали різні посади спочатку в сотенному уряді в Яреськах, а потім у волосному правлінні, що було звичним явищем у той час. Окремі з них володіли заїжджим двором, завідували поштовою станцією чи іншою установою.

У Василя Власенка був син Семен, який у 1790 р. названий дворянином і в цей же рік записаний у Метричній відомості Благівіщенської Туховської церкви хрещеним батьком сина козака Симеона і козачки Ієремії Власенків. У тій же книзі хрещеним батьком дітей Ісака Івановича (згадано в 1723 р.) і матері Мотрі Михайлівни дворянського звання Власенків, а також Михайла Власенка записано дворянина Степана Власенка. У

Тухах і Яреськах згадані також у цей рік Микола, Михайло, Федір Власенки, які хрестили своїх дітей у Яреськівській церкві Різдва Христового, а також Омелян Данилович Власенко та Роман Петрович Власенко, що записані хрещеними батьками.

У 1781 р. козаками Федунки управляв отаман Півінський, якому належало 4 хати підсусідків. Півінські були далекими родичами родини українсько-російського письменника Миколи Гоголя по материнській лінії Косяровських з Яресьок. Один з його нащадків й став прообразом Чічікова. З цього приводу далека родичка сім'ї Гоголів Марія Григорівна Анісімо-Яновська згадувала, що ідея написати твір «Мертві душі» з'явилася після знайомства письменника з аферою її дяді федунського поміщика Харлампія Петровича Півінського. Той мав 200 десятин землі, 30 кріпосних селян, винокурню та п'ятьох дітей. Головний прибуток поміщику давала винокурня, що дозволяло тому утримувати велику сім'ю. Поміщика дуже стурбували чутки про те, що чиновники не будуть давати дозвіл на винокуріння тим підприємцям, які не мали 50 кріпосних селян. Тоді ділок набрав у брочку горілки з своєї винокурні, поїхав по сусідах і за цей продукт закупив у них їх померлих селян, записав небіжчиків за собою і так став власником 50 душ, що дозволило йому й надалі займатися винокурінням. Цю історію й обіграв М. Гоголь після відвідин свого далекого родича Харлампія Півінського у Федунці. Та й вся Миргородщина жваво обговорювала вчинок Півінського, згадувала сучасниця тих подій На сьогодні залишаються невідомими імена багатьох представників родини Власенків у ХІХ ст. На початку століття у Тухах проживали Василь Власенко, його син Семен, брат Семена Симеон і син останнього 1790 р. народження (на жаль, невідомого імені). Можливо, ним був Аврам, згадка про якого збереглася в родинній пам'яті. Після них з великою часовою перервою відомий Охрім Власенко, ймовірно 30 – 40-х років ХІХ ст. року народження. Приблизно в 60 – 70-х роках у них з дружиною народився син Тихін Охримович, який пізніше мав дружину Онисію Ананіївну.

За родинними переказами прапрадід Тихін Охримович, проживаючи у Федунці, приблизно в середині й другій половині ХІХ ст., як і його предки, їздив на роботу в Яреськи, де за традицією мали заїжджий двір. Тихін Власенко, будучи досить грамотним, крім того, працював писарем у Яреськівській управі, брав активну участь у національно-культурному житті краю. Зібрав серйозну бібліотеку з книг національно-культурного змісту, поширював їх серед односельчан. Його син Семен Тихонович 1898 р. народження закінчив церковно-парафіяльну школу в с. Федунка, самотужки підвищив освітній рівень і вважався одним з найграмотніших сельчан, що допомагало йому в практичному житті. У роки Столипінських реформ разом з батьком побудував на околиці Федунки вітряк для помолу зерна, який давав серйозні прибутки.

Надії на заможне життя перекреслив більшовицький переворот 1917 р., який втягнув Україну в братовбивчу Громадянську війну. Семен Тихонович рано одружився на селянці Єлизаветі Харитонівні з роду Поповичів. Пішли діти – мати ювіляра Парасковія Семенівна появилася на світ в 1922 р., народилися дядьки – Микола (1926), Леонід (1932) років. Сім'я пережила Громадянську війну, часту зміну влад з їх постійними поборами та контрибуціями. У 1921 р. Федунка опинилася в зоні діяльності головних сил батька Махна.

Суттєву віддушину мали селяни в роки НЕПу. Вони отримали можливість купувати землю, вести на ній прибуткове господарство, вільно розпоряджатися одержаними прибутками. Село почало багатіти, працюваті хлібороби стали розширювати ріллю,

купувати робочу худобу, удосконалений реманент і сільськогосподарські машини. Люди почали займатися різними промислами, створювати виробничі кооперативи. Далеко за межами Федунки стали відомі своїми вишивками сестри Грицаї та й інші майстрині, які мали вагомий прибуток від свого таланту. Дід Володимира Борисенка, Семен Тихонович у ці роки надавав перевагу перед землеробством іншим заняттям, як людина досить грамотна працював то обліковцем, то крамарем, а наприкінці 20-х років перейшов на роботу в заготівельний пункт ст. Сагайдак, що за п'ять кілометрів від Федунки. Українізація всього життя в другій половині 20-х років не дуже позначилася на родині та в цілому й на селі, оскільки вони й так були україномовними. Правда, значно побільшало українських книг у домашній бібліотеці, почастишали вистави і вечори національно-патріотичного характеру.

Але таке життя тривало недовго. У 1929 р. почалася колективізація, згін селян у колгоспи. Розповіді дідуся і бабусі про так зване розкуркулення заможних громадян Федунки врзалися у пам'ять Володимира Борисенка.

Щоб не пропасти з сім'єю, Семен Тихонович мусив вступити у колгосп, спалити велику бібліотеку книг, переважно національно-культурного спрямування, яка збиралася протягом багатьох років, а в тодішніх умовах становила для родини смертельну небезпеку. Та й до самого глави родини сільська влада ставилася підозріло, не забуваючи про дворянство його предків, їх участь у національно-культурницькому русі та куркульство в недалекому минулому. Постійну підозру викликало у влади його близьке спілкування з родинами Сукачів і Тимошенків, доля яких була багато в чому подібною до долі родини Власенків.

Дитяча пам'ять професора зберегла розповіді про страшний голод 1932 – 1933 рр. Щоб врятувати сім'ю, Семен Тихонович приписав матері Володимира Йосиповича 4 роки і відправив на навчання до Полтави в залізничне училище, де давали одяг і годували. А решта членів родини пережили всі ті страхиття, що й більшість українців. Головною годувальницею родини стала корова, яку берегли як зіницю в оці, дід спав у корівнику з сокирою під боком, готовий щомиті захистити безцінний скарб навіть ціною власного життя. За його спогадами, неодноразово доводилося відбиватися від людей, які від голоду втратили людську подобу і накидалися на тварину з ножами чи сокирами. Правда, обходилося без смертельних випадків, але з фізичними травмами обох противників.

Як і багато односельчан, дід сховав картоплю, буряки, капусту та городину в різних ямах на городі, але це не допомогло, все було знайдено активістами й конфісковано. Недоторканою залишилася тільки яма з пшеницею та житом, завбачливо викопана далеко від села в лісі. Під прикриттям доставки дерева для дров на опалення хати Семен Тихонович разом з братом дружини Савкою таємно привозив потроху зерно додому й таким чином дві сім'ї рятувалися від голоду. Життєво необхідним було зерно, коли корова перед отеленням перестала доїтися й тоді сім'я так сяк перебивалася різними наїдками та дочекалася весни з її ранньою травою і так уникла вимирання. Здається, що саме в цей рік у сім'ї померло немовля.

Організований радянською владою і комуністичною партією на чолі з Сталіним штучний геноцид в Україні підірвав генофонд української нації, від чого вона не може оправитися й донині. Таким же страшним лихом для українців, так само, як й для інших народів, стали політичні репресії 30-х років, які не тільки завдали Україні мільйонні втрати в людях, але й відбили в живих бажання до боротьби, думати і діяти вільно,

самостійно, не так як влада. Страшного удару репресії завдали насамперед по активній, думаючій, пасіонарній частині суспільства, позбавили його лідируючої ролі, а більшість населення перетворила у бездумних гвинтиків партійно-радянської бюрократичної машини. Наступного удару по Україні та й по Федунці також завдала Друга світова війна. Семена Тихоновича не призвали до армії, оскільки йому на той час йшов 43 рік. Серед полонених опинилося й кілька родичів з села. Як й інших полонених на території Полтавщини, їх кинули в концтабір під Хоролом, у так відому горезвісну Хорольську яму. Незважаючи на строгий режим, відомості про полонених у Хоролі швидко поширилися навкруги, люди кинулися шукати та визволяти з полону своїх рідних, знайомих, земляків, а то й зовсім незнайомих людей. Охорона табору не вважала полонених доходяг серйозною військовою силою й за продукти, самогон чи цінні речі спочатку відпускала тих на волю. Або ж досить було заручитися свідченням двох осіб про те, що той чи інший полонений чийсь родич чи земляк як його відпускали. Так врятувалося й кілька призовників з Федунки.

У розпал цих героїко-трагічних подій у жовтні 1941 р. народився дядько Володимира, тобто брат матері, Володимир. Сам майбутній професор з'явився на світ 22 листопада 1942 р. у родині залізничників, що залишилися на окупованій німцями території. Цей факт став приводом для багатьох прикрасів, коли пізніше доводилося влаштовуватися на роботу чи в інших ситуаціях. Так само як і з старшим на рік дядьком, але вони мали переважно гумористичний характер. Воєнні літа не залишили у пам'яті нічого особливого, хіба що яскраве полум'я, коли німці в 1943 р. палили село. Вже по пізніших свідченнях очевидців стало відомо, що як і за колгоспів, односельчани працювали в колективному господарстві, тепер вже на німецьку владу, справно платили податки і хоч жити було нелегко, але голоду люди не знали. Серед них були і поліцаї, і патріоти, що підтримували партизанський загін Шишацького району командира Тутки. Напевне, не без їхньої участі був спалений фашистський літак на узвишші «Високе», який перед цим змушений був через аварію приземлитися на ньому. Залишився в пам'яті федунчан і рейд партизанського з'єднання Наумова в 1943 р., яке наблизилося до села, але, щоб не демаскувати себе, не захотіло брати з боєм переїзд на залізниці Київ-Харків і подолало її тільки під відуком поблизу Сагайдака й пішло далі рейдом на Вінницю. У 1943 р. діда Володимира в 45-річному віці мобілізували в армію і він іздовим пройшов нелегкий солдатський шлях, згадував бої під Болградом, мав різні державні нагороди, у тому числі й медаль за визволення Бухареста. Перші повоєнні роки відбилися в пам'яті як страшна побутова невлаштованість, землянки, відсутність одягу, взуття та інших необхідних речей.

Найстрашніший слід залишив у пам'яті Володимира Борисенка голод 1947 р., що був зумовлений не стільки об'єктивними причинами, скільки нерозпорядливістю та некомпетентністю влади. Вже взимку та ранньої весни сім'я почала голодувати. Оскільки в охопленій голодом найближчій місцевості дістати харчі було неможливо, то дід разом з деякими односельчанами кілька разів їздив за продуктами на Західну Україну, що було досить небезпечно. Охорона на станціях не допускала таких людей у вагони, висаджувала їх з потяга, конфісковувала цінності, призначені для обміну на зерно або овочі чи придбання інших продуктів. Як правило, такі люди їздили на дахах вагонів, кожну хвилину піддаючи себе ризику впасти або бути стягнутим «кішкою» з даху такими ж самими знедоленими чи відвертими бандитами. За словами діда, західняки ставилися до

них з розумінням і, хоча нічого даром не давали, зате охоче йшли на обмін чи продаж продуктів. Таке ставлення до голодуючих людей з центральної України свідчило про кращу матеріальну забезпеченість жителів Західної України в умовах відсутності стабільної колгоспної системи з її технологічною та організаційною відсталістю. Характерно, що дід нічого не розповідав про якісь звірства бандерівців, чим були заповнені шпальти газет. Напевне, міняли не відчували цього на собі, хоча й ходили з своїм товаром по селах.

Звичайно, привезеного дідом не вистачало для прожиття, хоч старший дядько Микола вже жив окремою сім'єю, а середній Леонід працював на тракторі, за що йому майже нічого не платили. Писали тільки «трудоdni», абсолютно незабезпечені натуральною чи грошовою оплатою. Вважалося, що селянин мав прожити з присадибної ділянки, а працювати фактично задарма. Саме тоді до ювіляра прийшло усвідомлення, що таке голод і як потрібно при ньому виживати.

Пам'ятною подією для Володимира став вступ до Федунської семирічної школи разом з своїм дядьком у 1949 р. Школа була невеличкою, затишною, збудованою земством з червоної цегли на початку ХХ ст. Першою вчителькою стала Васильченко Валентина Іванівна, добра і чуйна людина, чудова вихователька. Спочатку директором школи був колишній фронтовик Єфрем Климович Антоненко, який читав історію й літературу. Він мав велику бібліотеку, книгами з якої учні мали змогу користуватися. Пізніше його замінив на посаді фізик Федір Іванович Гарбуз. Запам'яталася красуня-вчителька Півінська Тетяна Герасимівна, дружина спадкоємця роду родичів М. Гоголя Півінського, що також володіла значною бібліотекою. Її чоловіка діти знали мало, оскільки він не працював у Федунській школі, а їздив велосипедом на роботу в сусіднє село.

Навчання йшло спокійно, на 4 – 5, Володимира більше цікавили гуманітарні предмети, особливо історія та географія, жага до яких задовольнялася у основному книгами з шкільної бібліотеки та приватних бібліотек учителів. До Федунської школи ходили також діти з так званого РСЧА, названого в честь Робітниче-Селянської Червоної армії, що об'єднував кілька давніх козацьких хуторів, – Ремигів, Сукачів, Бабичів, Білашів. У школі з багатьма з них зав'язалася довготривала дружба. Серед них був і Коля Данилевський, пізніше відомий вчений, співробітник Харківського інституту ядерної фізики. Він походив з тієї розгалуженої родини Данилевських, представник якої разом з М. Гоголем навчався у Ніжинському лицейі й став його надійним другом на все життя. Не можна сказати з певністю, що це був Данилевський саме з Ремигів, але встановлено, що хтось з них у середині ХІХ ст. їхав у Яновщину (батьківщину М. Гоголя – Авт.) з Полтави через Федунку, хоча набагато ближчим був шлях через Диканьку. Звідси випливає припущення, що маршрут був обраний не випадково, а Данилевський заїжджав у Ремиги, розташовані приблизно за 2 км від Федунки.

У такому історико-соціальному оточенні й проходило навчання Володимира Борисенка у Федунській школі. Звичайно, учні, вихідці з цих родин, не усвідомлювали значущості своїх предків у історії України, що взагалі тоді було небезпечно, але підсвідомо керувалися тими суспільно-моральними принципами, що їх виробили попередні покоління. У школі здружився, крім Колі Данилевського, ще й з Колею Міщенком, Колею Цьовою, Вітею Гайовим, дружні стосунки з якими підтримує багато десятків років. Ще до школи Володимир прилучився до посильної роботи, спочатку пас

гусей, потім доручили відповідальнішу роботу, пасти корову по узбіччях доріг за селом. З четвертого класу влітку був підпаском у діда колгоспної отари овець, а з п'ятого класу – вже самостійним вівчарем. Все літо так і проходило у догляданні отари, що поєднувалася із читанням книг. Звідти й пішла у молодого Володимира любов до книг, природи, знання її рослинного світу.

Після закінчення Федунської семирічки в 1956 р. батьки відправили Володимира у Полтаву для продовження навчання. Швидко пролетіли три роки навчання у Полтавській десятирічній школі № 18. Вчителі були гарні, досвідчені педагоги, а учні за селянськими мірками трохи хуліганистими, так що доводилося чубитися з ними, щоб завоювати гідне місце серед своїх однокласників. Школа була невеличкою, з малою бібліотекою, що змушувало користуватися міською бібліотекою. Саме під час навчання у десятирічці у Володимира остаточно сформувався потяг до історії і він вирішив стати істориком. Мати і вітчим Федір Захарович Михайлов, не дуже переймалися його майбутнім, але й не перешкоджали задуманим планам.

Після закінчення школи в 1959 р. Володимир навіть думав поступати разом з шкільним товаришем Георгієм Маньком у Харківське авіаційне училище, але потім передумав, напевне тут свою роль зіграла любов до історії. Оскільки, у той час перевага при вступі до вузу надавалася вступникам зі стажем роботи, то було прийняте рішення набути його. Рік пропрацював спочатку учнем, а потім фрезерувальником в інструментальному цеху Полтавського турбомеханічного заводу. Робота була одноманітна, нецікава, до того ж, Володимир посилено готувався до вступу у вуз. Паралельно захопився стрілецьким та іншими видами спорту. Різні юнацькі забави і нарешті поїздка до Києва для вступу на історичний факультет Київського державного університету ім. Тараса Шевченка. Іспит з історії СРСР не був складений і абітурієнт мусив повернутися у Полтаву, на завод.

Невдача, хоч і притушила юнацький запал Володимира Борисенка, але не відбила любові до історії, викликала бажання досягти своєї мрії будь-що. Наступний рік пройшов у заводській роботі та допомозі батькам у завершенні будівництва власного будинку, які через хронічну нестачу грошей ніяк не могли цього зробити. До того ж, підростав зведений брат по вітчиму Валентин, що також вимагало додаткових витрат. Батьки, як не намагалися, ледве зводили кінці з кінцями, після основної роботи мусили працювати на присадибній ділянці, щороку брати по два городи й обробляти їх. Тому додаткова пара робочих рук і зарплата були в господарстві далеко не зайвими. Взагалі батьки жили під впливом трагічних подій нашого буття – голокосту 1932 – 1933 рр., Другої світової війни і голоду 1947 – 1948 рр. Їх життєвий принцип зводився до необхідності завжди мати певний запас продуктів і найнеобхідніших побутових речей, зокрема сірників, мила тощо. На горищі будинку постійно збільшувалися запаси сухарів, акуратно зашитих у паперові мішки, та регулярно поповнювані ящики з господарським милом, що псувалося з часом. У цьому виражалися як страх перед можливим повторенням голодних часів, так і невіра в змозі влади допомогти людям у скрутний час. Такими були цілі покоління людей, голодних і забитих, готових жити так само й надалі тільки, щоб не було війни, принципу, що дозволяв комуністичній партії тримати людей у покорі.

З осені 1961 р. почалася служба Володимира Борисенка в Збройних силах СРСР у зенітній батареї танкової дивізії, що дислокувалася у м. Кривий Ріг. Служба проходила одноманітно. У березні починалися «табори», коли батарея виїжджала на узбережжя

Азовського моря на практичні заняття та стрільби по летючих цілях. Солдат же найбільше притягувала близькість моря, можливість купатися в ньому по кілька разів на день, а також тактичні навчання, спілкування з місцевими людьми, що завжди супроводжувалося пригощанням молодим виноградом, «морельками» та свіжим вином.

В осінньо-зимовий період служби Володимир не забував готуватися до вступу у вуз. Його в цьому активно підтримував командир батареї, підполковник, колишній учасник бойових дій, без відповідної військової освіти, що його, напевне, пригнічувало. На жаль, його прізвище вже забулося, але збереглася пам'ять про добре його ставлення до ювіляра. На останньому році служби головною наставницею майбутнього професора по підготовці з історії СРСР стала дружина одного з офіцерів полку, яка мала відповідну історичну освіту. Незважаючи на молодість, заняття вела з групою солдатів творчо, яскраво, цілеспрямовано, орієнтуючи на здачу іспитів з історії. Найбільшу стурбованість викликала у майбутнього абітурієнта німецька мова, яка недостатньо вивчалася раніше. Краще стояла справа з російською мовою та літературою, якими він через часте читання непогано володів.

СТУДЕНТСЬКІ РОКИ

Завершувалася військова служба і Володимир подав заяву про бажання складати вступний іспит на історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Шевченка. Надійшла іспитова пора, а в Збройних силах якраз почалися бойові навчання, через що ювіляра затримали на два дні. Правда, командир батареї видав довідку, що затримка сталася через виконання бойового завдання, що в ті часи було більш ніж вагомим аргументом.

Приймальна комісія дозволила Володимирі складати пропущений іспит з російської мови з іншою групою. Твір він написав на добре, мову склав на відмінно й історію на відмінно. Останній іспит приймали досвідчені на той час доценти Л.Г. Мельник і Г.І. Сургай, які тут же в аудиторії привітали Володимира зі вступом до університету. Як виявилось, в той рік був відмінений іспит з іноземної мови. Пройшло кілька днів і Володимир Борисенко побачив своє прізвище у списку студентів університету.

1 вересня 1964 р. почалося студентське життя на історико-філософському факультеті КДУ ім. Т.Г. Шевченка. З другого семестру факультет був поділений на два факультети – історичний та філософський. Володимир залишився на першому з них і до останнього часу зберіг приятельські стосунки з колишніми студентами-філософами, у тому числі з нинішнім ректором КДУ ім. Т. Шевченка Л.В. Губерським, М.І. Михальченком, В. Молчановим та іншими. Два перших роки вчитися було тяжко, багатьох із студентів переорієнтували на вивчення іспанської мови з прицілом на зв'язки України з Кубою. Чотири дні по одній – дві пари на тиждень іспанської мови займали масу часу та й у загальній підготовці вони суттєво поступалися декотрим студентам-киянам, хоч і не звикли бути на других ролях. Але вже через два роки колишні солдати нічим не поступалися знаннями киянам, у чому було як бажання вчитися, так і педагогічна та професійна майстерність викладачів історичного факультету.

Найбільше запам'яталися лекції філософа В.І. Шинкарука (він незабаром очолив Інститут філософії АН України), археолога Л.М. Славина, істориків України П.Д. Кудлая, В.А. Дядиченка, а також трьох доцентів, про яких говорили, що, якщо ти здав іспити